

Hällmålningen

vid Saskam i Lilla Luleälv,
Jokkmokks kommun,
Lappland, Norrbottens län

Bernt Ove Viklund, arkeolog
Härnön den 31 juli 2005

Rapport 2005: 2

Bernt Ove Viklund, arkeolog
Allévägen 9, 871 60 Härnösand
0611-215 91, 070-607 62 32
bernt.o.v@tele2.se

Sändlista

Ajtte Svenskt Fjäll- och Samemuseum, familjen Håkansson-Huuva på Dragnäs, Jokkmokks kommun, Länsstyrelsen i Norrbotten, Norrbottens Museum, Vattenfall, Vuollerim 6000 år. Senare i augusti kommer rapporten per post. En vetenskaplig artikel är påbörjad. Förhoppningsvis kan den publiceras hösten 2005.

Inledning

För några få dagar sedan, den 27 juli 2005, presenterade jag hällmålningarna vilka upptäckts i Ångermanland 1996-2004 på Vuollerim 6000 år där det under sommaren är tema kring rödockra. En av besökarna vid föreläsningen var Anders Håkansson från Dragnäs, en by vilken ligger omkring 1 mil väster om centrala Jokkmokk. I samband med fikapaus vid föredraget visade Anders några färgfoton för mig vilka han tagit på en misstänkt röd färgning på en iögonfallande plats i Saskam, ett sel i Lilla Luleälv. Tillsammans med museichefen vid Ajtte i Jokkmokk, Kjell-Åke Aronsson, beslutade vi att trots hållande regn och att kvällen var sen att besöka platsen. Efter värmande och mycket god fisksoppa, pannkaka och färsk hjortonsylt hemma hos Anders familj bar det sedan iväg med båt. Regnet hade då dragit bort och spänningen var påtaglig när vi närmade oss klippan vilken redan vid första ögonkastet visade sig vara bärare av den hitintills första kända förhistoriska hällmålningen i Norrbottens län! Det är fantastiskt, bara ett par timmar innan konstaterandet att det verkligen är en hällmålning nämnde jag vid Vuollerim 6000 år att det bara var en tidsfråga innan vi skulle känna till sådana i Norrbotten.

Dagen efter besöktes hällmålningen igen. Denna gång var delar av familjen Håkansson-Huuva från Dragnäs med, dessutom en familj från Frankrike på besök i Jokkmokk, personal från Ajtte, Vuollerim 6000 år och Umeå universitet.

Foton i rapporten: Bernt Ove Viklund. Fotot på framsidan visar klippan där hällmålningen är belägen.

Kjell-Åke till vänster, i båten är Anders.

Karta

Gröna kartan Jokkmokk 26 J NV

Koordinater/orientering

X 167 15 22, Y 739 74 02. Från byn Dragnäs kan man på kartan följa stranden österut förbi en udde och vidare förbi första och andra stugan, vid tredje stugan är man på rätt plats.

Målningen finns nära vattenytan nedanför stugan. Man kan nå målningen från land men det är inte att rekommendera. Lättast når man målningen med båt, alternativt på isen när den bär.

Höjd över havet

Hällmålningen är belägen omkring 262 meter över havet. Vad jag förstått är högsta kustlinjen (HK) i denna del av Norrbotten omkring 180-200 meter. Hällmålningen hör därför till ren inlandsmiljö. Detta överensstämmer med målningarna kända i södra Lappland, Ångermanland, Härjedalen och Jämtland.

Beskrivning av platsen och hällmålningen

På en iögonfallande klippa vilken delvis går närmast direkt ned i vattnet är en **förhistorisk hällmålning** i rödockra. Målningen är orienterad i riktning ONO. Den har flera nyanser i rött, är applicerad under ett överhäng med omkring 45 graders lutning. Djupet på överhängen är 1,6 meter. Den målade ytan är 0,65 x 0,42 meter, inom den är fem djurfigurer. En tydlig konturtecknad älg 0,22 meter lång med en kropp 0,08 meter hög och med tydliga öron är i övre högra hörnet av "tavlan".

Nedan om den till vänster är en figur vilken möjligen kan vara en björn. Till vänster om denna är två djurfigurer vilka preliminärt kan tolkas som renar målade i fyllda streck. Strax ovanför till vänster är en sannolik älgfigur något påminnande om den tydliga högra älgen. Djuren "går" med riktning mot NNO. En tolkning är att djuren är i rörelse upp efter selet, kanske över detta. Under överhänget och målningen är ett ojämnt "golv". Vid besöken var det 0,9 meter från vattenytan till målningens nedre del. Innan regleringen av vattnet stod den (även om vattenståndet givetvis varierade över året) omkring 1 meter lägre.

Hällmålningen är under överhänget snett ner till höger om personerna.

Fragmenten inom ytan kan i nuläget inte tolkas objektivt. Det behövs fler besök på platsen med noggrann uppmätning under bra väderförhållanden och professionellt tagna foton vilka med datorhjälp kan färgsepareras för att komma närmare hela den återstående målningens komposition. Vi kan inte utesluta att fler fragment kan finnas i direkt närhet till målningen. En väsentlig dokumentationsuppgift är att se hur fornlämningsbilden ser ut i omlandet till hällmålningen. Den finns i ett kontextuellt sammanhang och kan inte ses som någon isolerad företeelse.

Klippan där den för Norrbotten unika hällmålningen är applicerad är uppskattningsvis 80 meter lång och upp till 10 meter hög. Den markerar sig på långt avstånd och är mycket tydlig från sjösidan. Berggrunden är någon typ av granit. På toppen av bergknallen är en fritidsstuga.

Den närmast kända hällmålningen i Sverige finns på Korpberget i Lycksele, Lappland i Västerbottens län. Avståndet kan röra sig om uppskattningsvis 40 mil (fågelvägen). Norrut får vi ta oss till Nordnorge och ishavskusten, avståndet är uppskattningsvis 70 mil. Till Lofoten i Norge är sträckan uppskattningsvis åtminstone 50 mil. Österut är sträckan minst lika lång till målningarna kända vid gränsen mellan Finland och Ryssland.

Närbild av hällmålningen. Överst till höger syns en älg. Nedan till vänster är den möjliga björnen. Därunder är färgfragment. Till vänster kan anas en, eventuellt två renar. Vi kan inte utesluta att ännu en älg är längst till vänster i bilden.

Kulturmiljövårdande reflexion

Hällmålningen vid Saskam är unik för Norrbottens län och en del av ett gränslöst kulturarv! Dess värde är arkeologiskt och kulturhistoriskt otvivelaktigt av allra högsta valör. Målningens känslighet är också stor. Med tanke på att den ligger så nära högsta vattenståndet i sjön kan en (eventuell!) höjning av densamma få direkt förödande påverkan på den mångtusenåriga konstskatten vilken är lagskyddad enligt Kulturminneslagen.

Ett förslag är därför att Ajtte Svenskt Fjäll- och Samemuseum, Länsstyrelsen i Norrbottens län, Norrbottens Länsmuseum, Vattenfall, Samebyn vilken har vårvinterland i området (hällmålningen förefaller vara i gränsområdet mellan Sirkas och Jåkkåkaska), Jokkmokks Kommun och representanter för de boende vid sjön träffas för samtal kring detta. Jag deltar gärna vid ett sådant eventuellt möte för att presentera hällmålningen vid Saskam sett i ett cirkumpolärt globalt perspektiv.

Avslutning

Flera stora arkeologiska forskningsprojekt har under 1960- och 70- talen arbetat i Övre Norrland, inte minst i Luleälvdal. Under 1980- och 90- talen pågick intensiv arkeologisk verksamhet såsom Luleälvprojektet genom Umeå universitet och inte minst genom det 1984 etablerade regionkontoret för Riksantikvarieämbetet i Luleå.

Den framväxande kunskapen om norra Sveriges förhistoria har genom dessa omfattande arbeten förändrat bilden av området norra Sverige på ett genomgripande sätt. Men under alla dessa arbeten har den förhistoriska bildvärlden, hällkonsten, lyst med sin frånvaro.

Sett i det skenet blir den nyligen bekräftade hällmålningen vid Saskam ännu större. Upptäckten kommer även att innebära att fler hällmålningar kommer till kännedom i Norrbotten under kommande år, kanske redan under 2005?

Den i rapporten meddelade hällmålningen kommer att ge eko i nationell och internationell forskning kring hällbilder. Den kommer att påverka vår tolkning av skogslandets förhistoria i övre Norrland sett i ett taigaperspektiv. Den kommer även från och med nu och i framtiden att vara det ”nav” kring vilket den fortsatta utforskningen kring hällmålningar och deras omgivning i Norrbotten kommer att vara knuten till. Det är en mycket stor forskningslucka vilken nu äntligen har börjat fyllas ut. Norrbottens län är härmed representerad i den nationella och internationella hällbildsforskningen.

Media

Hitintills har Norrbottens Kuriren den 29 juli, Norrländska Socialdemokraten den 30 juli, Sameradion och Norrbottens Radio den 30 juli rapporterat om den makalösa upptäckten. Sannolikt kommer även TV att besöka platsen under den närmaste framtiden.

Litteratur

- Aronsson, Kjell-Åke & Ljungdahl, Ewa.** 2000. Nyupptäckta hällmålningar i Jämtland och Härjedalen. Bevarande, dokumentation och tillgänglighet, i; Fornvännen 2000 / 2, sid. 89-100.
- Baudou, Evert,** 1992, Norrlands forntid- ett historiskt perspektiv, sid. 81-91. Wiken
- 1996. Att leva vid älven. Åtta forskare om människor och resurser i Lule älvdal.
- 2001, Nämforsen som kulturarv. I Tidsspår. Forntidsvärld och Gränslöst kulturarv, red. Bergvall och George. Ångermanlands och Medelpads Hembygdsförbund, sid. 7-24, Härnösand.
- Fandén, Anders,** 2002. Schamanens berghällar- nya tolkningsperspektiv på den norrländska hällristnings- och hällmålningstraditionen. Lofterud Produktion HB. Östersund
- Klang, Lennart,** 2002, Hällbilder och fornminnesinventering i övre Norrland. I Studier i regional arkeologi 2- Hällbilder och hällbildernas rum, red. Lindgren, Klang, Ramqvist, sid. 35-54. Mitthögskolan Örnsköldsvik.
- Kivikäs, Pekka,** 2005. Kallio, maisema ja kalliomaalaus. Rocks, Landscapes and Rock Paintings. Jyväskylä.
- Lindgren, Britta,** 2001, Kosmogoni & Verklighet. I Tidsspår. Forntidsvärld och Gränslöst kulturarv, red. Bergvall och George. Ångermanlands och Medelpads Hembygdsförbund, sid. 43-81. Härnösand.
- 2002, Hällmålningar- ett uttryck för materiella och immateriella dimensioner. I Studier i Regional Arkeologi 2- Hällbilder och hällbildernas rum, red. Lindgren, Klang, Ramqvist. Mitthögskolan Örnsköldsvik, sid. 55-75.
- 2004, Hällbilder i norr- Forskningsläget i Jämtlands, Västerbottens och Västernorrlands län.
- Lundberg, Åsa,** 1987, Vinterbyar-ett bandsamhälles territorier i Norrlands inland 4 500-2 500 f. Kr. Studia archaeologica universitatis umensis 8. Umeå.
- Sognnes, Kalle.** Land of elks-sea of whales. Landscapes of the Stone Age rock-art in central Scandinavia, i; European Landscapes of Rock-Art (ed. Nash & Chippindale) sid. 193-212. London.
- Viklund, Bernt Ove,** 1996a, Hällmålningar har hittats i sommar. I Forntidsföreningen Angurs tidskrift Grote Angur, augustinumret, insidan.
- 1996b, I älgens eget rike. I Forntidsföreningen Angurs tidskrift, Grote Angur, oktobernumret, sid. 4.
- 1997a, Nyupptäckta hällmålningar i Anundsjö, Fjällsjö och Ramsele i Ångermanland. Johan Nordlandersällskapetets tidskrift Oknytt Nr 3-4 sid. 20-33. Umeå.

- 1997b, Rapport över fornminnesinventering i Bodums och Fjällsjö socknar, Ångermanland, Jämtlands län. Länsstyrelsen Jämtlands län.
 - 1998, Rapport över arkeologisk dokumentation av delar av området Sörånäset i Ramsele socken, Ångermanland, Västernorrlands län. Uppdrag av Länsstyrelsen i Västernorrlands län.
 - 1999, Älgar målade i älgens eget rike. I Tidsspår 1997-99. Hembygdsbok för Ångermanland och Medelpad, red. Bergvall, sid. 49-57.
 - 2002, Några av hållmålningarna i västra Ångermanland. I Studier i Regional Arkeologi 2 - Hällbilder och hållbildernas rum, red. Lindgren, Klang, Ramqvist, sid. 103-18.
 - 2003a, Hållmålningar i västra Ångermanland. C-uppsats vid Mitthögskolan i Härnösand.
 - 2003b, Hållmålningar i Ångermanland. Läns museet Västernorrlands tidskrift Skikt, Nr 9.
 - 2004a, Tre nyupptäckta hållmålningar i västra Ångermanland. Kulturmiljövårdarna i Härnösand AB, Rapport 2004:2.
 - 2004b, Nyupptäckta hållmålningar. Fjällsjö socken, Ångermanland, Strömsunds kommun, Jämtlands län. Kulturmiljövårdarna i Härnösand AB på uppdrag av Länsstyrelsen i Jämtlands län, Rapport 2004: 3.
 - 2004c, Harahällan-Nagasjöån. Nyupptäckta hållmålningar inom Fjällsjö och Bodums socknar i Ångermanland, Strömsunds kommun, Jämtlands län. Kulturmiljövårdarna i Härnösand AB på finansiering av Länsstyrelsen i Jämtlands län. Rapport 2004: 4.
 - 2005a. The Space of Red Ochre. The Stone Age Gallery in the Province of Ångermanland, Northern Sweden, I ; Adoranten årsskrift 2004. Tanumshede.
 - 2005b. Rödockrarummet, i; Byabladet Special (Näsåker/Nämforsen I Ångermanland). Årgång 6.
- Ramqvist, Per H.** 2002. Aspekter på hållbildernas stil och rumsliga fördelning. I Studier i Regional Arkeologi 2- Hällbilder och hållbildernas rum, red. Lindgren, Klang, Ramqvist, sid. 87-101. Mitthögskolan Örnsköldsvik.
- 2002. Digitala och andra älgar. I Studier i Regional Arkeologi 2- Hällbilder och hållbildernas rum, red. Lindgren, Klang, Ramqvist, sid. 119-129. Mitthögskolan Örnsköldsvik.